

УДК 342.9^{*}

ЦИМБАЛЮК О.В., магістрант юридичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ
ОБ'ЄКТНОЇ СКЛАДОВОЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ**

Анотація. Про сутність об'єктної складової у інформаційній сфері та впливу на неї адміністративного права.

Ключові слова: адміністративне право, об'єктна складова інформаційного права.

Аннотация. О сущности объектной составляющей в информационной сфере и влияния на нее административного права.

Ключевые слова: административное право, объектная составляющая информационного права.

Summary. About essence of objective constituent in an informative sphere and influences on her of administrative law.

Keywords: administrative law, object component of information law.

Постановка проблеми. Для забезпечення розвитку інформаційного суспільства об'єктивно склалася потреба публічно-правового визначення і регулювання державою соціальних відносин пов'язаних з інформацією. Але при цьому виникли складності, проблеми, що зумовили необхідність проведення комплексних міжгалузевих досліджень, зокрема щодо визначення об'єктної складової права, безпосередньо пов'язаного з інформацією. У цьому сенсі для правознавства корисними є комплексні дослідження, що здійснюються у аспектах теорії права, політології, економіки, державного управління, у тому числі адміністративного права тощо.

Такі дослідження ґрунтуються також на сучасних галузевих теоретико-методологічних розробках, у тому числі конституційного, цивільного, кримінального, міжнародного права та ряду спеціальних галузей права. На це звертають увагу праці таких українських дослідників як: І. Арістова [1], К. Беляков [2], Л. Коваленко [12], Б. Кормич [18], Г. Красноступ [11], В. Цимбалюк [3-5], В. Шкарупа [10] та ін., див. [6-9]. У публікаціях, пов'язаних з проблематикою правовідносин в інформаційній сфері, висвітлюються певні аспекти розуміння об'єктної складової реалізації норм, правил поведінки різних суб'єктів інформаційної діяльності. Але, незважаючи на це, чимало теоретичних і практичних питань, насамперед тих, що стосуються систематизації законодавства в інформаційній сфері, розглядаються авторами фрагментарно і потребують узагальнення та вироблення єдиного концептуального підходу.

Метою статті є висвітлення впливу адміністративного права на об'єктну складову в інформаційній сфері.

Виклад основних положень дослідження. У публікаціях багатьох авторів прослідковується визначення об'єктних складових інформаційних правовідносин у такому

© Цимбалюк О.В., 2015

^{*} **Від редакції.** Згідно міжнародної класифікації публікацій по УДК індекс 342.9 визначає предметну область – “адміністративне право”.

Проте, індекс УДК має враховувати цільову спрямованість матеріалу статті в контексті вирішення відповідного завдання.

предметному взаємозв'язку як: інформація – інформатика – інформатизація – інформаційна діяльність – інформаційне середовище – інформаційний простір – інформаційна сфера суспільства – інформаційне суспільство. Щодо об'єктного прояву інформації, то визначаються її такі різновиди технологічного змісту: усна інформація, зорова інформація, паперова інформація, електронна інформація, комп'ютерна інформація тощо. Це є свідченням, що у правовій сфері, у міру виникнення і масового застосування нових здобутків науково-технічного прогресу, з часом, визначаються нові прояви об'єктної складової суспільних відносин. Так, окремі дослідники зазначають, що з розвитком процесів використання можливостей нового електронно-інформаційного середовища обмін даними усе більше перетворюється із засобу виникнення правовідносин на засіб їх існування. Такими об'єктами (благами) як у матеріальному, так і у віртуальному середовищі визначаються, як зазначено, зокрема, у [10, с. 45]:

- еквіваленти речей (гроші, цінні папери, зокрема права на них (право майнової власності);

- документи, що охороняються правовим режимом інформації з обмеженим доступом;

- роботи і послуги, де провідним чинником є інформація у статусі інтелекту^{**} (а отже є інтелектуальною власністю): виняткові права на результати інтелектуальної діяльності; інші немайнові блага (життя, свобода, здоров'я людини тощо, пов'язані з інформацією).

Таку наукову позицію можна вважати досить обмеженою. Вона не може бути застосована до загального бачення об'єктної складової інформаційного права як комплексної галузі права, що за першоджерело має об'єктні складові адміністративного права.

Пропонується звернути увагу на визначення об'єктного складу інформаційного права запропонованого Г.М. Красноступ. Вона надає більш розширене тлумачення об'єктних ознак інформаційного права через застосування понять “неоднорідності” та “однорідності”. Так, на її думку, неоднорідність самого об'єкту інформаційного права призводить до неоднорідності суспільних відносин в інформаційній сфері, що, в свою чергу, викликає складнощі стосовно визначення предметності інформаційного права як галузі. Враховуючи наведене, на її думку, об'єктом інформаційного права – є сукупністю якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами. Таким чином вона доводить, що об'єктом інформаційного права є суспільні відносини пов'язані зі створенням, формуванням, зберіганням, обробкою, поширенням, використанням інформаційних продуктів, наданням інформаційних послуг, управлінням процесом формування й використання інформаційного продукту та надання інформаційних послуг, розвитком і застосуванням нових технологій роботи з інформацією та її передавання в системах і мережах комунікацій, посиленням безпеки в інформаційній сфері, а також з юридичною відповідальністю суб'єктів права у цих відносинах [11, с. 126].

У зазначеному контексті, для того, щоб якимось чином “вирватися” за межі класичного розуміння об'єкта права, свого часу, В.А. Копилов визначив об'єктну складову інформаційного права через категорію “об'єкти інформаційних відносин”. На його погляд об'єктами інформаційних відносин є явища, або предмети, що пов'язані з

**** Від редакції.** “Інформація” не може мати інтелект, яким наділені лише живі істоти (вона лише копія думки). В майбутньому, можливо, буде створений штучний інтелект. Але “інформація” завжди буде виконувати функцію “двигателя”, а не “двигуна”.

При цьому, поняття “інтелектуальна власність” (раніше, у XV – XIX ст., визначалась як “духовна власність”) – це юридична фікція, у якій “власність” розглядається в контексті розуміння “права на використання”, а не “права на монополію”.

суб’єктивним проявом стосунки. Автор пропонує вважати такими документовану інформацію, інформаційні продукти і послуги, виключні права, елементи інформаційної безпеки (інформаційні права і свободи особи, стан захищеності особи, захищеність інформації, інформаційні ресурси, інформаційні продукти тощо), інформаційні технології та засоби їх забезпечення (у тому числі програми для ЕОМ), інші об’єкти в інформаційній сфері [11, с. 131-132]^{***}.

У правовому аспекті розуміння сутності суспільних відносин як об’єктів права В.А. Копилов пропонує розглядати їх тільки у звуженому змісті, як правовідносини. У зв’язку з цим він вважає визначальним об’єктом правовідносин в інформаційній сфері її предмет – інформацію. При цьому він звертає увагу на те, що законодавець широко застосовує поняття “інформація” в нормативних правових актах: у категоріальних формулюваннях, а також у окремих визначеннях інших категорій. Зокрема, для прикладу, це: масова інформація; конфіденційна інформація; інформація про громадян; твори науки, літератури і мистецтва; офіційні документи; таємниця; реклама тощо. Серед об’єктивних складових інформаційного права автор розрізняє й організаційні форми надання інформації в законодавстві, поділяючи інформацію за її роллю в правовій системі; за доступом до неї тощо.

У розвиток положень В.А. Копилова Л.П. Коваленко, стверджує, що до основних елементів таких правовідносин належить поведінка (дія, бездіяльність) суб’єктів (при здійсненні ними інформаційних правовідносин, наприклад, придбання виключних прав, передавання майнових прав, купівля-продаж інформаційних об’єктів, тиражування та поширення інформаційних об’єктів та інші аналогічні дії) [12, с. 80]. Пропонується звернути увагу, що дослідниця вводить до розуміння об’єктного складу правовідносин поведінку суб’єктів, Вона доводить, що ця поведінка стосується не тільки обороту інформації, а й процесів, пов’язаних із забезпеченням цього обороту.

По суті, у такому підході до визначення об’єктних складових інформаційного права спостерігається вплив теорії адміністративного права: коли основним об’єктом галузі права є державне управління, а похідними від нього є державне управління у різних видах, напрямках, сферах суспільних відносин. До таких, для прикладу, відноситься і державне управління інформаційною сферою суспільства.

На думку окремих науковців дослідження об’єктивних даних свідчать про те, що реальна поведінка суб’єктів правовідносин не завжди відповідає змісту їх форми, тобто правовій нормі. Так, пояснюючи це явище, В.А. Кодавбович і В.А. Кучинський вважають, що найбільш вірно і теоретично обґрунтовано розглядати в якості форми правовідносини тільки суб’єктивні права та обов’язки його сторін, що чітко визначають рамки можливої і належної їх поведінки, що становить реальний зміст суспільних відносин [13, с. 50]. Таке твердження видається вірним, оскільки поведінка суб’єктів суспільних відносин є проявом волі конкретних індивідуумів, вільних в прийнятті рішень та у своїх вчинках. Це стосується і того, коли правовідносини можуть бути деліктними, протиправними в конкретних випадках, коли суб’єкти цих правовідносин не виконують своїх прав або обов’язків.

О.П. Копиленко в якості об’єкта правовідносини визнає також сутності матеріальних явищ: поряд з предметами матеріального світу, предметами споживання, предметами домашнього вжитку, також твори мистецтва тощо. На його погляд до нематеріальних відносяться – духовні цінності, морально-психологічний стан людини

^{***} Від редакції. У наведеному помилка нумерації і далі, у частині “Використана література”, джерело відсутнє.

тощо [14]. На аналогічній позиції наполягає і О.Ф. Скакун, але в іншій інтерпретації. Вона вважає, що до об'єкта правовідносин можна віднести не тільки предмети матеріального світу, але й послуги виробничого і невиробничого змісту. До предметів матеріального світу вона відносить також продукти духовної та інтелектуальної творчості, особисті немайнові блага [15].

За такою науковою концепцією теорії права М.М. Рассолов розуміє під об'єктом інформаційного права “матеріальні, духовні та інші соціальні блага, явища і процеси, стосовно чого суб'єкти інформаційного права вступають в інформаційно-правові відносини”, що є предметом їхніх інтересів, прав і обов'язків [16, с. 47]. Об'єктами права в інформаційних відносинах він перш за все називає різного роду інформацію, та похідні від неї: інформаційні ресурси, програми, бази даних, друковані твори, наприклад газет, книг, журналів, аудіо- та відеовізуальні матеріали, рекламні продукти, самі комп'ютери, інформаційні системи, засоби зв'язку та багато іншого. Саме ці об'єкти права, на його думку, часто потрапляють у поле зору інформаційних спорів, угод, договорів тощо. Цим дослідником вважається, що певні блага можуть бути об'єктами права не в усіх інформаційно-правових відносинах, і на них покладаються певні обмеження. Об'єктом інформаційного права М.М. Рассолов називає також певні дії, вчинки і поведінку суб'єктів права, а також утримання від окремих вчинків.

Під об'єктами інформаційних правовідносин О.А. Городов розуміє блага, що існують у формах інформації, документованої інформації та інформаційних систем, стосовно чого виникає і здійснюється діяльність учасників цих правовідносин. При цьому інформація є благом особливого роду, а документована інформація та інформаційні системи – благами матеріальними [17, с. 51-52]. Особливими можна визнати погляди автора відносно підстав, що дозволили йому включити до складу об'єктів інформаційних прав саму інформацію як благо, оскільки інші дослідники, зокрема В.А. Копилов і М.М. Рассолов, відносять інформацію до об'єктів інформаційних відносин.

Досить раціонально підійшов до проблеми визначення об'єктного складу інформаційного права Б.А. Кормич. Він визначив в якості об'єкта інформаційних правовідносин документовану або публічно оголошену інформацію про події та явища у сфері політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах [18, с. 56]. По суті це дещо трансформована моністична парадигма розуміння об'єкта права.

Окремі дослідники зводять об'єктивізацію інформації до матеріального її носія. Так, на думку О.А. Городова, “інформація завжди знаходиться у зв'язку з конкретним матеріальним носієм, у тому числі з фізичним полем, і може існувати поза ним тільки в абстракції. З одного боку вказана обставина виключає інформацію з числа об'єктів регулятивних правовідносин, з іншого – її прояв може розглядатися як об'єкт охоронних правовідносин” [17, с. 52].

Таким чином, на сьогодні в доктрині права існує низка теорій, парадигм, концепцій, думок щодо поняття, видів, а також розуміння складу об'єктів інформаційних правовідносин. Кожен з авторів звертає увагу на одну чи декілька найсуттєвіших на його погляд складових цього питання, тому про консенсус (узгоджену єдності підходу) вести мову поки що не має підстав. Значні розбіжності в поглядах можна, на нашу думку, пояснити світоглядом, науковою спеціалізацією того чи іншого автора, його різною теоретичною чи практичною підготовкою, оскільки, наприклад, погляди представників теорії публічного права і права приватного на те саме питання

можуть суттєво відрізняються. Між тим, усі зазначені вище теоретичні розробки є важливим підґрунтям для подальших досліджень розуміння об’єктної складової права. Серед іншого загальнотеоретичні роботи допомагають у з’ясуванні галузевих питань у сфері інформаційних відносин, зокрема щодо розуміння сутності їх як об’єктів чи предметів наукового дослідження.

У роботі щодо сфери інформаційного права [19, с. 59] також є пропозиції щодо виділення з провідного об’єкта також ієрархії родових, видових і безпосередніх об’єктів, за предметними ознаками цього права, а саме: об’єктом визначаються суспільні інформаційні відносини, провідним загальним предметом їх є – інформація, безпосередніми об’єктами є – конкретні види та форми інформації щодо конкретних інформаційних відносин, інформаційної діяльності тощо.

Окремими дослідниками у складі теорії об’єктних складових інформаційного права пропонується наукова дискусія щодо пошуку критеріїв розмежування сутнісних ознак інформації та даних як предметних складових права. Зокрема, у телекомунікаційно-правовому аспекті пропонується інформацію розглядати у гносеологічному аспекті – як відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення задач засобами, що наділені “інтелектуальними” можливостями, а в онтологічному – кількісне значення міри пропускнуї здатності каналу зв’язку (визначеності й упорядкованості (інтенсивності) потоку повідомлення в мережах передачі даних, що зветься “трафік”) та упорядкування повідомлень (організація процесу кодування/декодування і передачі/прийому інформації). Інформація в даному аспекті розглядається як упорядкована субстанція, що може бути описана кількісними показниками якості, математично. При цьому під системою упорядкування розуміється система з об’єктивно заданим алгоритмом, що може бути розпізнаний [20, с. 32].

Окремі дослідники-правознавці намагаються концентрувати увагу на філософсько-правовій сутності інформації як визначального об’єкта, що породжує відповідні похідні від нього інші об’єктивні явища у правовідносинах. При цьому атрибутивно посилаються на методологічні підходи, що інформація є фундаментальною сутністю (об’єктом) природи, поряд з речами та енергією. При цьому також застосовується розширене визначення об’єктної сутності інформації: що вона є мірою зміни в часі і просторі структурної розмаїтості природних і штучних систем. У своїх філософського спрямованих роздумах правознавці посилаються на наукові погляди В.М. Глушкова, що інформація в найширшому її розумінні є мірою неоднорідності розподілу матерії та енергії в просторі і часі, міра змін, що супроводжують усі процеси, що проходять у світі [21].

Із зазначених визначень впливає така правознавча ознака інформації як динамічність її сутності прояву в суспільних відносинах за правовим режимом. Вона об’єктивно передбачає наявність діяльності суб’єктів щодо надання контентів (розумінь) відомостям, повідомленням, вістям, сигналам та іншим проявам даних, що є першоосною їх сутності. Так, легальне (законодавче) визначення інформації (у ст. 1 Закону України “Про інформацію”) адміністративно закріплює її лише статичний атрибут, а отже і вимір. Зрозуміло, що інформація як об’єкт (чи предмет) права (правовідносин, прав) для управління соціальними системами за своєю суттю має мати ознаки статичності, фіксації у просторі і часі та колу осіб.

Проте при цьому простежується семантичне протиріччя, що може спричинити проблеми для практики правозастосування: коли інформація втрачає свої актуальні властивості, перетворюється знову у дані (набуває ознак шуму), перестає бути благом, задовольняти потреби, інтереси осіб, суспільства, держави. Тобто, вона перетворюється

у непотріб, що підлягає знищенню, для забуття. За таких обставин виникає інший аспект розуміння інформації як об'єкта правовідносин: у правовому статусі непотребу. Це, серед іншого, має відношення до задокументованої інформації.

Якщо інформація була задокументована, то спостерігається її об'єктний зв'язок у правовідносинах з її носієм: речовим проявом до чого вона “прикріплена”. У такому разі окремими дослідниками акцентується увага на тому, що інформація набуває ознак в категорії з умовною назвою “документована інформація”: зафіксована в речовій формі, матеріалізації за певними ознаками її ототожнення (документ із реквізитами, що дозволяють ідентифікувати дані, відомості, повідомлення, сигнали тощо).

Як свідчать дослідження, більшість науковців вважають, що усвідомлення інформації як системного об'єкта (предмета) сфери правовідносин має фундаментальне значення не тільки для інформаційного права. З одного аспекту категорія “інформація” є визначальною для назви галузі права: інформаційного права. З другого аспекту – інформація виступає у ролі системоутворюючого чинника сфери правовідносин – інформаційних правовідносин. З третього аспекту – інформація є означним фактором для об'єктів (предметів) інформаційних прав, наприклад, інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, інформаційних продуктів, інформаційної безпеки тощо.

По суті можна стверджувати, що більшість дослідників інформаційного права притримуються плюралістичної парадигми до визначення об'єктів права. Стосовно основної ідеї цієї парадигми Є.Е. Чуковская розлого обґрунтовує, що у суспільних відносинах предметом їх можуть бути кілька об'єктів права і прав [22].

В якості методологічної основи для подальших теоретичних викладок дослідження визначеності розуміння об'єктних складових інформаційного права (об'єкта права, об'єкта правових відносин, об'єкта прав в інформаційній сфері), як інституції загальної теорії правовідносин, нами поділяється і обрано для практичного і наукового розуміння у подальшому плюралістичний підхід.

Дотримуючись такого ж підходу, Д.В. Огородов пропонує вважати об'єктом правових відносин в інформаційній сфері або певну інформацію, або безпосередньо пов'язаний з інформацією результат поведінки учасника правовідносин (наприклад, надання, одержання, нерозголошення інформації тощо). Правовідносини в інформаційній сфері він пропонує визначати як врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають з приводу інформації або юридично значимих результатів дій чи без дій (бездіяльності) щодо інформації (утримання від передавання, отримання, нерозголошення її тощо) [23].

За таким же підходом, на думку Д.А. Ловцова, об'єкти інформаційних правовідносин дозволяють виділити їх в окремий рід [24]. До таких об'єктів він відносить також ознаки інформаційно-правового режиму і пов'язану з ним інформаційну діяльність, діяльність в інформаційній сфері. Далі Д.А. Ловцов наводить класифікацію інформаційних правовідносин, що складається з чотирьох підкласів, у сфері: засобів гарантування інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави; засоби масової інформації (ЗМІ); засобів автоматизації та електронно-обчислювальної техніки; засобів телематики. Навіть при поверхневому аналізі видно, що ця класифікація, віддаючи деяку данину питанням інформаційної інфраструктури, не охоплює цілі пласти реальних правовідносин в інформаційній сфері, наприклад: правовідносини, що пов'язані із створенням, поширенням (передачею), зберіганням та знищенням інформації.

Це наводить на думку про потребу науки формування для практики спеціального, комплексного, міжгалузевого інституційного напрямку досліджень, спрямованих на синхронізацію та стандартизацію об'єктної складової суспільних відносин щодо інформації як системи (підсистеми) в системі правознавства.

Висновки.

На формування об'єктної складової науки інформаційного права має великий вплив теорія об'єктів науки адміністративного права.

Основним, галузевим об'єктом інформаційного права є суспільні відносини, що виникають, здійснюються та припиняються у ході діяльності пов'язаної з таким предметом як інформація^{****}, що має ознак ресурсу (поряд з речами та енергією, що знаходять відображення у даних про них) у забезпеченні взаємопов'язаних потреб, інтересів, благ людини, громадянина, соціальних спільнот, суспільства, держави, міжнародного співтовариства при здійсненні між ними комунікації через різноманітні технології.

Напрацювання в межах науки інформаційного права її теорії об'єктного складу має велике значення для розвитку не тільки адміністративного права, але й інших галузей права, що має у перспективі позитивно впливати на різні сфери, напрямки, галузі, сектори державного управління.

Використана література

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика : організаційно-правові аспекти : монографія ; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Харків : Вид. УВС, 2000. – 368 с.
2. Беляков К.І. Інформатизація в Україні : проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення : монографія. – К. : КВІЦ, 2008. – 576 с.
3. Цимбалюк В.С. Інформація як об'єкт правовідносин та предмет наукового пізнання у правознавстві // Бюлетень Мін'юсту України. – 2007. – № 10. – С. 62-69.
4. Цимбалюк В.С. Інформація як об'єкт культурного усвідомлення та пізнання в суспільних відносинах // Правова інформатика. – 2004. – № 2. – С. 22-27.
5. Цимбалюк В.С. Інформатика як об'єкт правовідносин // Інформація і право. – 2012. – № 1(4) – С. 108-112.
6. Цимбалюк О.В. Визначення інформації як об'єкта права у законодавстві України. // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 56-61.
7. Цимбалюк О.В. Уніфіковане визначення інформації – початок шляху консолідації законодавства // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 6(9). – С. 162-167.
8. Цимбалюк О.В. Уніфікація визначення змісту інформації як об'єкта права у законодавстві України // Правова інформатика. – 2012. – № 33. – С. 60-67.

^{****} **Від. редакції.** 1. Об'єктом інформаційного права є процеси та явища в інформаційній сфері, а не суспільні (тобто, інформаційні) відносини. Інформаційні правовідносини є предметом інформаційного права, що відображають принципи взаємостосунків і сформульовані на їх основі правові норми поведінки суб'єктів в інформаційній сфері.

Поняття “інформація” не має однозначного та універсального визначення. Коли немає визначення, то немає й предмету.

2. Представлені в частині “Висновки” формулювання визначаються, на превеликий жаль, характером декларативних тверджень та не надають конкретної відповіді на питання “впливу адміністративного права на об'єктну складову в інформаційній сфері” (тобто, впливу відповідних методів та засобів правового упорядкуванні відносин), як це передбачено та сформульовано у частині “*Мета статті*”.

9. Цимбалюк О.В. Право на інформацію та право від інформації : інституційний взаємозв'язок у законодавстві окремих країн Європейського Союзу // Інформація і право. – 2014. – № 3(14). – С. 84-91.
10. Шкарупа В., Цимбалюк В. Застосування положень права щодо формування основ теорії інформаційного права // Правова інформатика. – 2006. – № 3(11). – С. 44-51.
11. Красноступ Г.М. Проблема визначення об'єкта та предмета інформаційного права // Право України. – 2007. – № 5. – С. 125-128.
12. Коваленко Л.П. Об'єкт інформаційних правовідносин // Право і безпека. – 2012. – № 5. – С. 78-83.
13. Кодавбович В.А., Кучинский В.А. Содержание правоотношений : права и обязанности или поведение сторон? // Юридический журнал. – 2007. – № 2. – С. 47-51.
14. Копиленко О.П. Правознавство / О.П. Копиленко, Л.І. Мозговий. – К. : Професіонал ВД, 2007. – 400 с.
15. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с. – Режим доступа : <http://politics.ellib.org.ua/pages-1683.html>
16. Рассолов М.М. Информационное право / М.М. Рассолов. – М., 1999. – 312 с.
17. Городов О.А. Основы информационного права России / О.А. Городов. – С-Пб., 2003. – 289 с.
18. Кормич Б.А. Информационное право / Б.А. Кормич. – Х. : БУРУН и К., 2011. – 334 с.
19. Основи інформаційного права України : навч. посіб. ; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – К. : Знання, 2004. – 274 с.
20. Брижко В.М. До питання застосування у правотворчості понять “інформація” та “дані” // Правова інформатика. – 2005. – № 4(8). – С. 31-37.
21. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики / В.М. Глушков. – М., 1982. – 552 с.
22. Чуковская Е.Э. Аудиовизуальный бизнес. Договорное регулирование. – М. : Рос. Консульт, 1999. – 336 с.
23. Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 – административное право ; финансовое право ; информационное право / Д.В. Огородов. – М., 2002. – 25 с.
24. Ловцов Д.А. Информационные правоотношения : особенности и продуктивная классификация // Информационное право. – 2009. – № 1. – С. 3-6.

~~~~~ * * * ~~~~~